ئەحمەد عەزیز "پەرتەوازەیی چالاکی ژنان نەیتوانیوە وێنایەکی یەکگرتوو بە رەوتی فێمینیزمی کورد بدات"

بەشی یەکەم

فیمینیزم باس لە چی دەکا؟

فێمینیزم باس لەو رەوتە لە چالاکی دەکا کە بۆ یەکسانی ژنان لەگەڵ پیاوان لە سەدەی رابردووەوە هەتا ئێستا لە ئارادا بووە. ئەمەش بەو مانایە نییە کە هەوڵو چالاکی کۆمەلایەتی، رۆشنبیری و تەنانەت سیاسی ژنان لە مێژوی مرۆڤایەتیدا تەنیا سنووردارە بەم دەورەیە و پێشتر هیچ چشنە هەوڵدانێک بۆ داکۆکی لە ژنان لە ئارادا نەبووبێ. سنووردارکردنی باسی فێمینیزم لەم دەورەیەدا لە بەر ئەوەیە کە لە سەردەمی مودێرندا خەباتی ژنان بۆ یەکسانی لە ئاستی پیاوان لە رۆژئاوا لە بنەماڵە، کۆمەڵ و سیاسەتدا لەم دەورەیەدا رەوتێکی بەرچاو و ئامانجدار بەخۆوە دەگرێ.

شۆرشی فەرانسە ئەگەرچی وەک سەرەتایەک بۆ زۆر گۆڕانکاری سیاسی و رۆشنەگەری دادەندرێ، بەڵام ئەم شۆرشە نەیتوانی ژنان بێنێتە نێو گۆڕەپانی خەبات بۆ لابردنی گوشار لە سەر خۆیان و گەیشتن بە مافەکانیان.

کاریگەریەکانی ئەم شۆڕشە و بەرەوپێشچوونی کۆمەڵایەتی، هۆشیاری روناکبیری و سیاسی لە سەر بارودوخی ژنان دواتر خۆی نیشان دا. پرۆسەی چالاکی ژنان لە پێناو یەکسانی لەگەڵ پیاوان لە راستیدا لە نیوەی سەدەی نۆزدەهەم را دەستپێدەکا. ئەم پرۆسەیە ئەگەرچی پڕ بووە لە قۆناخی سەرهەڵدان و دامرکان، هەتا بەردەوام بووە. لەو باسانەدا کە سەبارەت بە رەوتی فێمینیستی لە رۆژئاوادا هاتوونە ئاراوە ئەم پرۆسەیە بە سێ دەورە دابەش دەکرێ.

دەورەی یەکەم هەروەک لە سەرەوە ئاماژەی پێکرا، لە دەیەکانی کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم، بە تایبەت لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە دەستپێدەکا و هەتا ٦٠ کانی سەدەی رابردوو واتە سەدەی بیستەم درێژەی دەبێ. تایبەتمەندی و خواستی سەرەکی چالاکانی ئەم دەورەیە بریتیە لە دابینکردنی مافی یاسایی ژنان لەگەڵ پیاوان وەک مافی دەنگدان. جەوهەری ئەم خواستە ئەوەیە کە ژنیش وەک پیاو مافی دەنگدانی لە هەڵبژاردنە سیاسی و دیموکرتیەکاندا هەبێ. ئەم خواستە لەو کاتەدا دێتە ئاراوە کە دیموکراسی پەرە دەگرێ و دەسەڵات لە تاکی وەک شا و گروپی خاوەن زەویزار و سەرمایە و کلیساکانەوە بەرە بەرە دەگوێزریتەوە بەرەو پارلەمانەکان و رێگا بۆ دەنگی تاقم و توێژەکانی دیکەی کۆمەڵ وەک ژنان ئاوەڵا دەبێ. بەشداری ژنان لە هەلبژاردنی پارلەمان لە ئینگلستان لە ١٩١٨ ، لە سوئێد لە ١٩٢١و دواتر لە ولاتانی دیکە بەرێوە دەچێ.

دەورەی دووهەم لە چالاکی بۆ یەکسانی لە کۆتایی ٦٠ تەکانەوە هەتا ٩٠ دەکانی سەدەی رابردوو دەگرێتە خۆ. ئەم دەورەیە بەوە پێناسە دەکرێ کە ژنان لە هەولی چونەدەر لە ماڵ و هاتن بۆ نێو بازاری کار دەدەن. لە پیناو هەبوونی مەودای ئەم کارەشدا چالاکانی ژن داوای ئیمکان بۆ راگەیشتن بە منداڵ لە کاتی کاردا، وەک هەبوونی باخچەی ساوایان دێنەگۆرێ. مووچەی وەک یەک کە ئێستاش بەردەوامە لەم قۆناخەدا دەستپێدەکا.

دەورەی سیهەم لە کۆتایی ٩٠ەکانەوە دەستپێدەکا و هەتا ئێستا بەردەوامە. لەم دەورەیەدا رەهەندی دیکە تێکەڵ بە خواستی چالاکی بۆ یەکسانی دەکرێ. باس لە ژن وەک سوبژێکت و هەڵوێستگرتن لە ئاست کەڵکوەرگرتن لە جەستەی ژن وەک تابلۆی سەرنجراکیش لە پێناو بازرگانی پیاوان لە مێدیاو ریکلام دەبێتە خاڵێکی جێگای باسی فێمینیستەکان. لەم پرۆسەیەدا نەتەنیا مەسەلەی یەکسانی لە بواری مووچەی کار بەلکوو باری هزری و یەکسانی لە ستاتۆو کاراکتری ژن وەک پیاو لە هەموو مەیدانەکانی ژیاندا هاتۆتە بەرباس. یەکیک لەو مەیدانانە مەیدانی سێکس و یەکسانی لە هەڵسوکەوت لە ئاست مەسەلەی هاوجنسگەراییە. لەم قۆناخەدا کۆمەلێکی زۆر لە چالاکانی کچ و ژنانی گەنج هاتوونەتە مەیدان و تێکەڵ بە چالاکانی فێمینیستی بوون.

کەڵک وەرگرتن لە چەمکی فێمینیزم بۆ پێناسە کردنی لایەنە فکری و پرینسیپە گشتیەکانی ئەم رەوتە لە چالاکی سیاسی و رۆشەنگەری ژنان و تەنانەت پیاوانی لایەنگری ئەم رەوتەیە لە پێناو پێکهێنانی یەکسانی نێوان ژن و پیاو لە گشت بوارەرەکانی ژیانی مرۆڤدا.

چەمکی فێمینیزم و روانگەی جیاواز

لە نیوەی دووهەمی سەدەی نۆزدەهەم دا هاوکات لە گەل سەرهەڵدانی چالاکی ژنان بۆ وەرگرتنی مافی یاسایی باسی فکری و سیاسی لە سەر مەسەلەی مافی ژنان دیتە ئاراوە. لیبراڵەکان لە سەرەتای سەرهەڵدانی رەوتی فێمینیستیدا باس لە مافی ژنان و لۆژیکبوونی کەڵکوەرگرتن لە تواناکانی ژنان لە بواری کار و لە نێو کۆمەڵدا دەکەن. کەچی لە هەمان کاتدا داکۆکی لەوەش دەکەن کە ژنان بوون بە خاوەن منداڵ پیویستە کاتی سەرەکیان وەک ژنی ماڵدار لە ماڵەوە بی. دیارە لە نێو لیبراڵەکاندا بۆچوونی جیاواز سەبارەت بە چالاکی فیمینیستی و هەوڵدان بۆ کسانی ژن و پیاو هەیە. بە گشتی لیبرالەکان لەو بروایەدان کە خەبات بۆ یەکسانی دەشێ لە رێگای هێمنانەی یاساییەوە بەرێوە بچێ. کەچی فێمینیستە رادیکاڵەکان بە پێچەوانەوە بروایان بە خەباتێکی چڕ و توند بۆ گەیشتن بە یەکسانی ژن لە گەڵ پیاودا هەیە. سوسیالیست و کۆمینیستەکانیش بەردەوام لەو بڕوایەدا بوون کە ریشەی نابەرابەری ژن و پیاو لە نابەرابەری رەگەزی و چینایەتیدایە. هەر بۆیە لە سەر ئەوە پێدادەگرن کە بۆ بەدی هێنانی یەکسانی ژن و پیاو پێویستە جیاوازی چینایەتی لە کۆمەڵدا لە نێوبچێ.

> سەرەڕای جیاوازی روانگەکان، هەموو فیمینیستەکان لەسەر ئەوە هاودەنگن کە ژن لە ژیر فشاری کلتوور و دەسەڵاتی پیاو سالاریدا دەژی و ئەم نابەرابەریە لە تەک هەموو ئاکار، پرینسیپ و یاسا مرۆڤیەکاندا هەیە و دەبێ چارەسەر بکرێ.

بۆچوونی جیاواز سەبارەت بە جیاوازی بایۆلۆژی لە نیوان ژن و پیاودا ئەویش باسێکە کە لە نیو بەشێک لە فێمینیستەکاندا لە ئارادایە. بەشێک لە فیمینیستەکان بروایان بە جیاوازی بایۆلۆژی هەیە بەڵام لە هەمانکاتدا پێیان وایە جیاوازی بایولۆژی ناشێ ببێتە هۆکار بۆ ملکەچکردن لە ئاستی بایدانانی جیاواز لە نێوان ژن و پیاودا.

لە روانگەی فێمینیستەرادیکاڵەکانەوە باس لە جیاوازی بایۆلۆژی لە راستیدا بۆ پاساو دانەوەی ملڕاکێشان بۆ هەبوونی جیاوازیە لە توانامەندی نێوان ژن و پیاودا.

بە تێروانینێکی وورد لە روانگە جیاوازەکان لەم باسانەدا دەردەکەوێ کە فێمینیزم هەتا ئێستاش نەیتوانیوە وینایەکی کونکرێت لەم تاریفە بدات و هەڵگری بنەمایەکی فکری و رێبازێکی دارژاو بێ نە تەنیا وەک ئایدۆلۆژیەک بەلکوو تەنانەت وەک زۆر دیسکورسی دیکەی سیاسی تاریفکراو. ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە فیمینیزم وەک چەمکێک دژوارە گشت لایەنەکانی فکری و رەهەندە جیاوازەکانی ئەو چالاکیانە بگرێتە خۆ کە لە پیناو یەکسانی لە کۆمەڵگا جیاوازەکان لە ئارادان. گرفتی رێگاچارەو چۆنییەتی پراکتیزەکردنی ئەم دیسکورسە لە روانگەی جۆر بە جۆری ئایدۆلۆژی و سیاسیەوە ئەم دیسکورسەی ئاڵۆز کردوە. ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە پرسی یەکسانی ژن و پیاو پیوەستە بە گۆڕان لە هزری مرۆڤ، گۆڕان لەو سیستمە نابەرابەریە لە دەسەڵاتی سیاسی و کۆمەڵایەتی کە لە کۆمەڵگای مرۆڤایەتی لە ئاست ژن و پیاودا ریشەیەکی قووڵ و لە مێژینەی هەیە. دابو نەریت کە لە خزمەت نورمالیزەکردنی ئەم نابەرابەریەدا بووە کۆسپی سەر رێگای ئاوڕدانەوەیەکی هاودەنگ. چالاکی بۆ هێنانەدی یەکسانی بوارێکی بەرفروان بە پانتایی گشت جیهان دەگرێتە بەر. ئەمەش لە خۆیدا هۆکارێکی دیکەیە لە سەر رێگای هەبوونی تاریفیکی کونکریتی لەم چەمکە، چوونکە رادەی نابەرابەری نیوان ژن و پیاو و ئیمکانی هەوڵدان بۆ چارەسەری ئەم نابەرابەریە بە پێی جیاوازیە کۆمەڵایەتی و کلتور و سیاسیەکان لە کۆمەڵگا جیاوازەکاندا خویندنەوەی جیاوازی لە سەر دەکرێ. لەم بارەوە گرفت و ئالۆزیەکە لە روانگەی جیاوازدایە سەبارەت بە خوێندنەوەی هۆکارەکانی وەک ئوبژێکتبوون یان سوبژێکتبوونی ژن وەک تاکی نیو کۆمەڵ لە ئاست پیاودا، خوێندنەوەی ووردی ئەو کۆد و نورمە کۆمەڵایەتیانە کە بەردەوام بەشیک لە مرۆڤیان بە پاساوی ژنبوون لە سیستمی پاتریاڵکالیدا وەک تاکی روایەتکراو لە ملکی پیاودا راگرتووە و بەردەوام خۆیان بەرهەم هێناوەتەوە.

ئابستراک بوونی ئەم چەمکە بۆتە هۆی ئەوە کە بەشێکی زۆر لە ژنان و پیاوانی چالاک لە بواری یەکسانی ژن و پیاودا نایانەوی خۆیان وەک فێمینیست پێناسە بکەن.

سەرەڕای جیاوازی روانگەکان، هەموو فیمینیستەکان لەسەر ئەوە هاودەنگن کە ژن لە ژیر فشاری کلتوور و دەسەڵاتی پیاو سالاریدا دەژی و ئەم نابەرابەریە ناتەبایی لە تەک هەموو ئاکار، پرینسیپ و یاسا مرۆڤیەکاندا هەیە و دەبێ چارەسەر بکرێ. ئەمە خاڵێکە کە هەموو فێمینیستەکان لە سەری کۆکن. ژن دەبێ لەوەی کە هەتا ئێستا لە ژیر گۆشاری عەقلیەتی پاتریارکیدا بووە بێتە دەر. کلتور و سیستمی دەسەڵات لە گشت مەیدانەکان و ئەو نورمە کۆمەلایەتییانەی ژنی وەک ئوبژێکت لە ئیختیاری پیاودا پێناسە کردووە دەبێ نەمێنن. ئەمە رەوتێکە کە داوێنی هەموو کۆمەڵگاکانی گرتووە یان بەرەبەرە دەیگرێ.

فێمینیزمی کورد و رەوتی ئێستای ناسیونالیزمی کورد

لەم ساڵانەی دواییدا رەوتی چالاکی ژنان و فیمینیستی کورد لە پێناو یەکسانی لە گەڵ پیاوان هاوکات لە گەڵ رەوتی بزوتنەوەی کورد پەرەی سەندووە. چالاکانی ژن هەم لە تاراوگە و هەم لە نیوخۆی وڵات لە نێو پرۆسەی دیموکراتیخوازی و بنیاتی کومەڵگای مەدەنی رۆلی خۆی زۆر لە رابردوو بەرجەستەتر کردووە. تایبەتمەندیەکی ئەم رەوتە ئەوەیە کە چالاکی ژنان بە شێوەیەکی خۆڕست و لە دەرەوەی پارتە سیاسیەکانەوە سەریهەڵداوە. لە راستیدا یەکیک لە گرفتەکانی پارتە سیاسیەکانی کورد کەم بەها دانان یان بی باوەری ئەم پارتانەیە بە رۆلی ژنان.

هۆکاری ئەمەش تیگەیشتنی کۆن و پیاوسالاراانەی ئەم پارتانەیە لە پرسی ژن و رِیگا چارەی ئەم پرسە. کلتوری پیاوسالاری هەم لە نێو ئەندامان و هەم لە پرۆگرام و پراکتیکتکی چالاکی سیاسی و سیستمی تەشکیلاتی ئەم رێکخراوە سیاسیانەدا دیاردەیەکی بەرچاوە. لە پرۆگرامی پارتە سیاسیەکانی ئێمەدا ئەوەندی باس لە ریگاوبان و ئاوەدانی کراوە ئەوەندە باس لە مەسەلەی ژنان کە نیوەی کومەل و داوێنگیری ستەمیکی نا مرۆڤانەن نەکراوە. باس لە بریندابوونی کاروانچیەکی پیاو دەکرێ و لە سەری دەنوسری کەچی پیاوانی خاوەن بریاردەر و نوسەر خۆ لە باس لە سەر ئەو هەموو تراژدیای خۆسوتاندن یان بە پەتکراوی راکیشانی کچان بە دوای ماشیندا کە لە لایەن باوک یان پیاوی دیکەی بنەماڵەوە تەنیا بە تاوانی سەرپێچی لە ئەمری پیاوسالارانە بەرێوە دەچن، خۆ دەبوێرن.

هۆکاری لاوازی فیمینیزمی کورد هەر پارتە سیاسیەکان ناگریتەوە بەلکوو لە بنەرەتدا فیمینیزمی کورد لە دەرەوەی پارتەسیاسیەکانیس نەیتوانیوە بۆخۆی خۆی پێناسە بکا. سەرەتیی بوون و پەرتەوازەیی چالاکی ژنان نەیتوانیوە وێنایەکی یەکگرتوو بە رەوتی فێمینیزمی کورد بدات.

لە راستیدا فێمینیزمی کورد چەمکێکی تاریف نەکراو و ئابستراکتە. ئەگەر دەورەکانی فیمینزمی رۆژئاوا کە لە سەرەتای ئەم نوسراوەدا بە پیوانە بۆ رەوتی فێمینزمی کوردیش دابنێن دەکرێ بڵێین کە فیمینزمی کورد هێشتا لە قۆناخی یەکەم دەرباز نەبووە. واتە هیشتا خەبات دەکا بۆ ئەوەی لە باری یاساییەوە وەک پیاو مافی یەکسانی هەبێ.

ئەحمەد عەزیز

ئەم وتارە لە ستۆکهۆڵم پێشکەش کراوە.